

PANDEMITEKNIKER OCH PANDEMI-VETENSKAPER

Feministiska, teknovetenskapliga och intersektionella perspektiv på det nya viruset

När denna krönika skrivs i början av augusti 2021 är det snart ett och ett halvt år sedan hela världen reagerade på ett nytt influensaliknande virus med att stänga gränser, arbetsplatser, restauranger, flygplatser och omfattande samhällsliga nedstängningar – ”lockdowns”.

Under hela 2020 vidtog dessa åtgärder med ambitionen att ”plana ut kurvan”, det vill säga minska hastigheten på smittspridningen så att sjukhusplatserna skulle räcka till för allvarliga sjukdomsfall (Folkhälsomyndigheten 2020). Våren 2020 påbörjades utveckling av läkemedel (Läkemedelsverket 2020). Sveriges regering inledde även en vaccinstrategi. Hösten 2020 tecknades ett stort antal förköpsavtal mellan stater och läkemedelsbolag för att kunna påbörja omfattande vaccinationskampanjer (Regeringskansliet 2020).

Alla dessa åtgärder kan kallas ”pandemitekniker”, tekniker för att hantera en pandemi. Även ordet ”pandemi” kan ses som en teknik, då begreppet används för att stater ska kunna vidta kraftfulla åtgärder. Det är Världshälsoorganisationen, WHO, som deklarerar när ett sjukdomsutbrott ska kallas för en pandemi (Folkhälsomyndigheten 2019, 10).

Mellanmänniska förhållningssätt kan också ses som pandemiteknik. Lovisa Mienna Sjöberg (2021), vid Sámi Allaskuvla arbetar med ett spännande material – intervjuer med samer gjorda under tidigt 1900-tal och deras erfarenheter av pandemier då, vilket ger rum för eftertanke hur vi som individer kan förhålla oss till varandra idag.

”Pandemivetenskaper” använder jag för att synliggöra den vetenskapliga osäkerhet som många vid det här laget har uppmärksammat. Frågan om vad som är vetenskapligt sant, rätt och riktigt, har varit ett genomgående tema sedan

covid-19-pandemin deklarerades. Expertis, myndigheter, stater, forskare inom olika medicinska områden och läkare, har framfört ibland helt motstridiga uppfattningar, såsom exempelvis huruvida munskydd är effektivt eller ej, eller om samhällelig nedstängning och massvaccinationer är bra eller istället kontra-produktiva. I juli kom nyheten att forskare vid Karolinska Institutet kunnat se att personer som varit lindrigt sjuka utvecklat så kallat T-cellsminne, och utvecklat den eftersträvansvärda immuniteten, ett helt år efter insjuknande. Samt att immuniteten verkar inkludera en av de senaste varianterna som nu diskuteras, den så kallade deltavarianten (Andersson/Läkartidningen 2021).

Det har varit och är ännu en situation med stor osäkerhet, vilket kan vara svårt i en tid då många upplever att myndigheter och stater borde ha kontroll. En avgörande fråga verkar vara förståelsen av viruset – där diskussioner i sociala medier tyder på att många vill tro att det går att ”stoppa”, medan expertis snarare framhåller att vi kommer att behöva leva med viruset under lång tid framöver, medan det avklingar och övergår till att bli en säsongsinfluensa eller ett återkommande förkylningsvirus. Möjligheten till diskussion i sociala medier har även inneburit att många enskilda, oavsett egen expertis, har kunnat bidra till diskussionen om vad som är sant eller inte sant, på gott och ont.

Uppenbart är att i denna situation är vi alla berörda. Dock framgår det att vi har olika förutsättningar utifrån bakgrund och sammanhang. Insjuknandet har varierat alltifrån att vara utan symtom, till allvarlig sjukdom och död. Vissa verkar inte bli sjuka överhuvudtaget. Fysiska förutsättningar såsom ärftliga eller förvärvade underliggande sjukdomar, mental (o)hälsa, ålder, allmänt hälsotillstånd, kön, samt vilket yrke och vilka miljöer vi vistas i spelar in. För vissa – såsom personer i sjukhusvård och på äldreboenden i Sverige – har påbjuden isolering medfört att man har separerats från nära och kära, ibland även i de allra svåraste stunderna. Rasism och diskriminering är kända faktorer vilka gjort sig påmindra även nu (Hamed med flera 2020). Dödligheten har varit ojämlig. Den absolut största dödligheten med covid-19 har varit i åldrarna 80 år och äldre, och fler män har dött i alla åldersgrupper utom de över 85 år (Socialstyrelsen 2021).

Vaccinerna som från december 2020 till februari 2021 erhöll så kallat ”villkorat godkännande” av Europeiska läkemedelsmyndigheten och därmed fortfarande är under utprovning (Läkemedelsverket 2021), ger också biverkningar som skiljer sig utifrån faktorer såsom kön och ålder. I februari rapporterade Jämställdhetsmyndigheten (2021) att fler kvinnor än män inkommit med anmälningar om biverkningar. I juli kom nyheten att flera, men ändå sällsynta, fall av perikardit (hjärtäcksinflammation) och myokardit (hjärtmuskelinflammation) hos yngre män kopplats till mRNA-vaccinen Spikevax och Comirnaty. Sedan

16 juli ska därför varning utgå vid vaccination – om symtom såsom andfåddhet, hjärtklappning och/eller bröstsmärtor uppkommer så ska man genast söka läkare (FASS 2021).

Martin Holmberg (2020), docent i infektionssjukdomar, framhåller att pandemier kräver analys utifrån en bred tvärvetenskaplig ansats; utöver virus och bakterier handlar det om fysisk miljö, ekologi, samhällsomvandlingar och människors handlingar och uppfattningar vilket påverkar hur epidemier och pandemier uppstår respektive försvinner. Det Holmberg framför är ingen nyhet för genusforskare, där feministiska teknovetenskapliga och intersektionella perspektiv utvecklats sedan 1980-talet. Pionjärerna Donna Haraway (1988), Sandra Harding (1987) och Vandana Shiva (1993) har blivit självklara inslag på många genusvetenskapliga grundutbildningar och det finns idag flera aktiva teknovetenskapliga forskare (jämför Johnson 2017). Haraway (1988) använder begreppet *gudstricket* för att ifrågasätta föreställningen om att vetenskapen kan ge en Sanning, som om den vore helt frikopplad från de forskare som producerar kunskapen, som om det vore en guds okroppsliga kunskap som framfördes. Som alternativ föreslår hon begreppet *situerad kunskap*; när forskare deklarerar sina positioner, förutsättningar och förförståelse kan vetenskapligheten stärkas. De som tar del av forskarnas påståenden kan då bättre bilda sig en uppfattning om vilka förförståelser och specifika särintressen som kan påverka de analyser och ställningstaganden som görs.

Även historisk kunskap om influensavirus som gått runt världen ett flertal gånger under 1900- och 2000-talet ger viktiga insikter: ”Spanska sjukan” 1918–1920, ”Asiaten” 1956–1958, ”Hongkonginfluensan” 1968–1970 och ”Svininfluensan” 2009–2010. ”Hongkonginfluensan” lever ännu kvar som säsongsinfluensa och orsakar enligt Folkhälsomyndigheten (2019) överdödlighet bland äldre på uppemot 1000 personer årligen. En annan faktor – också det en pandemiteknik – är tillgången till vård och läkemedel. Frågan om läkarvård tydliggjordes i samband med Spanska sjukan vilken slog särskilt hårt mot Norrbottens län, där det var läkarbrist och långt till vård (Engberg 2012). Faktorer som rikedom/fattigdom, tillgång till näringsriktig mat/svält respektive möjlighet till social distans/trångboddhet spelade då som nu också avgörande roll för hur olika grupper drabbades (Hansson och Jakobsson 2020).

Nedstängningarna, gränsstängningarna och massvaccinationerna idag är i sin omfattning dock historiskt unika som pandemitekniker. Alltfler stater inför krav på att medborgarna ska vaccinera sig. Vaccinpass har introducerats för att förmå tveksamma att ta steget. Förhoppningen är att det ska leda till normalitet och ett återöppnande av samhället. Samtidigt har kritik framförts från läkare, specialister inom olika medicinområden och forskare, där de lyfter

fram erfarenheterna från massvaccinationerna under svininfluensan där minst 350 unga personer rapporterats ha insjuknat i narkolepsi efter vaccineringen. Nyttan och risk för allvarlig skada behöver vägas mot varandra, och utifrån detta menar de att endast riskgrupper bör vaccineras (Román med flera 2021).

Det är för de allra flesta förvirrande tider och därför en viktig utmaning för feministisk forskning. Begreppet ”mänsklig säkerhet” kan här vara användbart som analysverktyg. Traditionell säkerhetspolitik är utformad för att främja behov som tillställs staten, kollektivet. Då underordnas andra intressen, som enskilda individers respektive marginaliserade grupper. ”Mänsklig säkerhet”, med stöd av genusperspektiv (Hoogensen och Stuvøy 2004) samt med analys av friskhets/funktionsnormen, *able-bodied norm*, (Inahara 2009), ger möjlighet att utmana strukturell dominans och bidrar till ett skifte i förståelsen av risk, säkerhet och trygghet. Det som framstår som ett samhällsligt säkerhetsintresse kan för enskilda individer stå i direkt motsats till det som upplevs som den egna tryggheten när kollektiva pandemitekniker påförs av stater och myndigheter.

I Sverige pågår flera forsknings- och dokumentationsprojekt, däribland Stockholms läns museums #icoronatider. Norrbottens museum (2021) har öppnat en digital insamling av erfarenheter där man kan svara på valfritt språk. Detta utgör del av forskningsprojektet *Pandemi i det (sub)arktiska norr*, inom FORMAS akututlysning, under ledning av undertecknad (Westerlund 2021). Projektet adresserar bland annat vetenskaplig osäkerhet utifrån feministiska teknovetenskapliga perspektiv. Projektet *RESISTIRÉ: Jämlikhet efter Covid-19*, som finansierats med 50 miljoner kronor av EU och som leds av Sofia Strid (2021), tidigare styrelseledamot i SGF samt före detta redaktör för *TGV*, har som ambition att kartlägga och motverka ojämlikhet, diskriminering och våld i hela Europa.

Inom SGF:s styrelse planerar vi för ett seminarium på temat pandemitekniker, pandemivetenskaper och feministiska teknovetenskapliga perspektiv hösten 2021. Om du bedriver forskningsprojekt med feministiska, intersektionella, teknovetenskapliga perspektiv på pandemier så hör gärna av dig. Vi har förhoppningar om att äntligen kunna mötas IRL. I skrivande stund nås jag dock av nyheter om att på grund av ökad smittspridning som hänger ihop med ökat utlandsresande från Sverige, så kanske vi inte kan återgå till det normala än på ett tag (SVT 2021). Kanske får vi fortsätta mötas online även i höst. Jag ser i alla fall fram emot att ses och resonera vidare på vilket sätt det än sker.

May-Britt Öhman, vice ordförande i SGF, fil. dr i teknikhistoria, docent i miljöhistoria

Referenser

- Andersson, Joakim (2021) Studie: Antikroppar kvar ett år efter lindrig covid. Läkartidningen 15 juli 2021, <https://lakartidningen.se/aktuellt/nyheter/2021/07/studie-antikroppar-kvar-ett-ar-efter-lindrig-covid/> [30 juli 2021].
- Engberg, Elisabeth (2012) "Det är samhällssystemets fel". Norrskensflamman och utbrottet av Spanska sjukan i Arjeplog 1920. Brändström, Anders och Norrhem, Svante (red) *Människan, arbetet och historien*. Umeå: Umeå universitet.
- FASS Vårdpersonal (2021) Covid-19 mRNA-vaccinerna Comirnaty och Spikevax. Risk för myokardit och perikardit, <https://www.fass.se/m/produkt/20201005000062/health/tabproduct> [19 juli 2021].
- Folkhälsomyndigheten (2019) Pandemiberedskap. Hur vi förbereder oss – ett kunskapsunderlag, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/b6cce03c4d0e4e7ca3c9841bd96e6b3a/pandemiberedskap-hur-vi-forbereder-oss-19074-1.pdf> [30 juli 2021].
- Folkhälsomyndigheten (2020) Så kan vi plana ut kurvan för covid-19, https://www.youtube.com/watch?v=_fnmORq5sD4 [1 augusti 2021].
- Hansson, Erik och Jakobsson, Kristina (2020) *Covid-19 i trångboddä förorter och på äldreboende. Samverkande strukturella faktorer?* Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hamed, Sarah, Thapar-Björkert, Suruchi, Bradby, Hannah, Ahlberg, Beth Maina (2020) Racism in European health care. Structural violence and beyond. *Qualitative Health Research* 30(11): 1662–1673.
- Haraway, Donna (1988) Situated knowledges. The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies* 14(3): 575–599.
- Harding, Sandra (1987) Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiska kategorier. *Kvinnvetenskaplig tidskrift* 8(2–3): 4–22.
- Holmberg, Martin (2020) *Pandemier och epidemier. Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hoogensen, Gunhild, Stuvøy, Kirsti (2006) Gender, resistance and human security. *Security Dialogue* 2: 37.
- Inahara, Minae (2009) This body which is not one. The body, femininity and disability. *Body & Society* 15(1): 47–62.
- Johnson, Ericka (red) (2017) *Gendering drugs. Feminist studies of pharmaceuticals*. Cham: Springer International Publishing.
- Jämställdhetsmyndigheten (2021) Fler kvinnor har rapporterat om biverkningar efter covidvaccin, <https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/fler-kvinnor-har-rapporterat-biverkningar-efter-vaccin-mot-covid-19> [30 juli 2021].
- Läkemedelsverket (2020) Coronamediciner, läkemedel mot coronaviruset (covid-19), <https://www.lakemedelsverket.se/sv/coronavirus/coronamediciner#hmainbody1> [30 juli 2021].
- Läkemedelsverket (2021) Tredje godkännandeansökan för coronavaccin inlämnad till EMA, <https://via.tt.se/pressmeddelande/tredje-godkannandeansokan-for-coronavaccin-inlamnad-till-ema?publisherId=3235477&releaseld=3290954> [3 mars 2021].
- Mienna Sjöberg, Lovisa (2021) Rohttu mätkkis – samiska berättelser om epidemier, Norrbottens Museum, <https://www.youtube.com/watch?v=P8Dxbj8wEgU> [2 juni 2021].
- Norrbottens museum (2021) Berätta om pandemin, <http://www.norrbottensmuseum.se/kulturmiljoe/etnologi/beraetta-om-pandemin.aspx> [30 juli 2021].

Regeringskansliet (2020) Sverige ingår EU-gemensamt avtal om covid-19-vaccin med Pfizer/BioNTech, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/11/sverige-ingar-eu-gemensamt-avtal-om-covid-19-vaccin-med-pfizerbiontech/> [5 augusti 2021].

Strid, Sofia (2021) RESISTIRÉ: Jämlikhet efter Covid-19. Samkreativ utformning av återhämtningsstrategier i Europa, <https://www.oru.se/forskning/forskningsprojekt/fp/?rdb=p2299> [30 juli 2021].

Román, Sven med flera (2021) Vaccinera endast riskgrupper – inte unga och friska. *Göteborgsposten* 3 maj 2021 återgiven via Läkaruppropet, <http://lakaruppropet.se/project/gp-3-4/> [30 juli 2021].

Shiva, Vandana (1993) *Monocultures of the mind. Perspectives on biodiversity and biotechnology*. London: Zed.

Socialstyrelsen, Avlidna i covid-19 (2021), www.socialstyrelsen.se/statistik-och-data/statistik/statistik-om-covid-19/statistik-over-antal-avlidna-i-covid-19/ [4 augusti 2021].

SVT (2021) Tegnell: Restriktionslättnader kan pausas. SVT 27 juli 2021, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/tegnell-5> [30 juli 2021].

Westerlund, Staffan (2021) *Pandemi i norr. Resiliens och social mobilisering under Covid19 pandemin med fokus på Norrbotten*, www.ltu.se/pandeminorr [30 juli 2021].